

تدریس اصلی، تدریس فرعی

مروری بر راهبردهای یاددهی یادگیری در کلاس‌های چندپایه

معصومه فرحوش
برنامه‌ریز درسی

در شماره‌ی قبل درباره‌ی رویکردها و راهبردهای یاددهی یادگیری، نقش معلمان و دانش‌آموزان در این دورویکرد، زمان مناسب استفاده از هر رویکرد و چرایی ارجحیت یک رویکرد بر دیگری با توجه به موقعیت یادگیری صحبت کردیم. در این شماره قصد داریم به تبیین اولین راهبرد یاددهی یادگیری تحت این رویکردها بپردازیم.

راهبرد محوری، گروهی و ترکیبی

این راهبرد که از پرکاربردترین راهبردهای کلاس‌های چندپایه است، به سه شیوه‌ی محوری، گروهی و ترکیبی اجرا می‌شود. به منظور آشنایی معلمان که به تازگی تدریس در این کلاس‌ها را بر عهده گرفته‌اند، شیوه‌ی اجرا، نمونه، چالش‌ها و فرصت‌های شیوه‌های زیرمجموعه‌ی این راهبرد ارائه می‌شود.

الف) شیوه‌ی محوری

به دلیل حجم زیاد کار آموزشی در کلاس چندپایه، لازم است در اجرای این دسته از شیوه‌های آموزش برای یک جلسه، چندین پایه از دانش‌آموزان کلاس (حداکثر سه پایه‌ی تحصیلی و حداقل دو پایه) محور

نکته‌ی مهم: معلم برای آغاز کردن تدریس در شیوه‌ی «محوری» باید از قبل برنامه‌ریزی کند که در زمان تدریس مستقیم با یکی از محورها، هر کدام از دیگر محورهای اصلی تدریس تا رسیدن زمان تدریس مستقیمشان و پایه‌های محور فرعی باید چه کنند؟ یعنی محورهای دو و سه، قبل از تدریس مستقیم و مستقل یا حتی پس از آن، چه فعالیت یا تکلیف درسی را باید انجام دهند؟ برنامه‌ریزی کردن برای این بخش از اداره‌ی کلاس چندپایه بسیار حساس، مهم و راهبردی و از جمله کارهای اصلی و خاص کلاس چندپایه است. تدوین چنین برنامه‌ای است که کلاس چندپایه را از کلاس‌های عادی به‌طور کامل متمایز می‌کند (میرشغیعی لنگری، ۱۳۹۵: ۲۴).

مراحل اجرای شیوه‌ی محوری (چگونگی انجام فعالیت)

معلم به‌منظور اجرای برنامه به‌شیوه‌ی محوری برای یک جلسه‌ی آموزشی در کلاس شش‌پایه، کارهای زیر را به ترتیب انجام می‌دهد:

۱. در این جلسه‌ی آموزشی، دانش‌آموزان پایه‌ی اول محور نخست تدریس تعیین شده‌اند. در شیوه‌ی محوری، به‌طور معمول پایه‌ی پایین‌تر از میان چندین پایه، محور اول تدریس مستقیم تعیین می‌شود، زیرا دانش‌آموزان آن تحمل کمتری برای شروع فعالیت آموزشی دارند و به ترتیب دیگر پایه‌های کلاس به‌عنوان محورهای بعدی تدریس مشخص می‌شوند؛ مثلاً معلم تصمیم دارد درس ریاضی را در ۱۵ دقیقه از وقت اول این جلسه، به محور نخست آموزش دهد، لذا از وقت این جلسه‌ی آموزشی ۳۵ دقیقه باقی می‌ماند.

۲. پایه‌ی دوم این کلاس محور شماره‌ی دوم تدریس تعیین می‌شود. معلم تصمیم دارد درس علوم تجربی را در ۱۵ دقیقه از وقت دوم همین جلسه‌ی آموزشی به آن‌ها آموزش دهد. از وقت این جلسه ۲۰ دقیقه باقی می‌ماند.

۳. پایه‌ی سوم این کلاس محور شماره‌ی سوم تدریس تعیین می‌شود و معلم درس مطالعات اجتماعی را با موضوع زندگی در ۱۵ دقیقه از وقت سوم همین جلسه به آن‌ها آموزش می‌دهد. از وقت این جلسه ۵ دقیقه‌ی دیگر باقی می‌ماند.

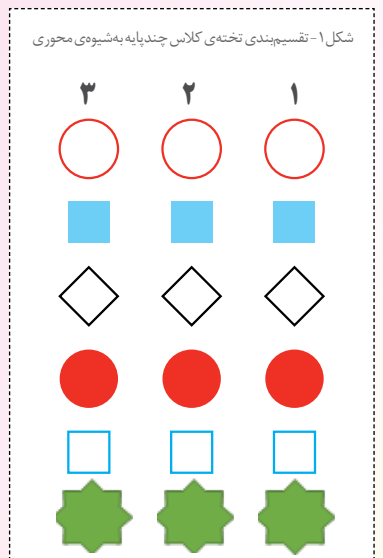
۴. برای پایه‌های چهارم، پنجم و ششم در همین جلسه‌ی آموزشی مهارت نوشتاری،

تدریس قرار گیرند. دلیل تعیین حداکثر سه پایه این است که از حداقل زمان آموزش مستقیم در یک ماده‌ی درسی استفاده شود. زمان پذیرفتنی می‌تواند بین ۱۰ تا ۱۵ دقیقه برای یک ماده‌ی درسی باشد؛ زیرا در زمانی کمتر از این نمی‌توان به اهداف آموزشی مورد نظر دست یافت.

در کلاس‌های بیش از سه پایه، آموزش دیگر پایه‌ها در همان جلسه‌ی آموزشی و به‌طور غیرمستقیم و به‌عنوان محور فرعی خواهد بود. در کلاس‌هایی با حضور دو یا سه پایه هم گاهی بعضی از پایه‌ها، به تشخیص معلم، محور فرعی تدریس خواهند بود.

اما منظور از شیوه‌ی محوری در کلاس چندپایه این است که در یک جلسه‌ی آموزشی به‌ترتیبی که معلم تعیین می‌کند، تدریس مستقیم هر یک از پایه‌ها در زمان معینی صورت می‌گیرد. یعنی معلم یک جلسه‌ی ۴۵ یا ۵۰ دقیقه‌ای را به سه قسمت مفید ۱۵ دقیقه‌ای تقسیم می‌کند و هر قسمت آن را به یکی از پایه‌های مورد نظر به‌طور مستقل اختصاص می‌دهد. زمان کوتاه پایان آن جلسه هم به محور فرعی اختصاص می‌یابد. بنابراین چون زمان معینی از یک جلسه‌ی آموزشی را دانش‌آموزان در پایه‌ای به‌طور مستقیم با معلم کار می‌کنند، آن پایه محور تدریس نام می‌گیرد.

شکل ۱- تقسیم‌بندی تخته‌ی کلاس چندپایه به شیوه‌ی محوری

نماد دانش‌آموزان: پایه اول (○)، پایه دوم (■)، پایه سوم (◇)، پایه چهارم (●)، پایه پنجم (□)، پایه ششم (☆)

مطالعه و انجام تمرین خودآموزی پیش‌بینی شده است. در این جلسه، پایه‌های چهارم، پنجم و ششم محور اصلی تدریس نیستند و اصطلاحاً «محور فرعی» نامیده می‌شوند، زیرا در این پایه‌ها تدریس مستقیم معلم صورت نمی‌گیرد، زیرا حداقل سه تدریس برای یک جلسه‌ی آموزشی مناسب است (همان، ۲۵ و ۲۶). برای اینکه دانش‌آموزان به تخته‌ی کلاس و معلم دسترسی بهتری داشته باشند، هر پایه‌ای که تدریس مستقیم دارد، باید در جلوی کلاس باشد. شکل ۱ چینش دانش‌آموزان را نشان می‌دهد. در صورتی که تابلوی کلاس یکی باشد، معلم آن را با توجه به زمان آموزش محورهای اصلی تدریس در یک جلسه، با خط‌های عمودی از سمت راست، سه قسمت می‌کند تا آنچه در زمان آموزش مستقیم هر یک از محورهای روی تخته یادداشت می‌شود یا دانش‌آموزان چیزی می‌نویسند، تا پایان تدریس آن پایه و بعد از آن، روی تخته بماند (همان، ۳۲).

چالش‌ها و موانع اجرای شیوه‌ی محوری

- حجم کار آموزشی برای هر روز در این کلاس‌ها به دلیل تنوع پایه‌ها بسیار زیاد است. به خصوص تعیین فعالیت‌های قبل و بعد از تدریس محورهای اصلی و فرعی، در کلاس‌هایی با ترکیب سه پایه یا بیشتر، نیاز به معلمی دارد که کلاس چندپایه را به درستی تجربه کرده باشد و از قبل شیوه‌ها را بشناسد.
- فعال نگه‌داشتن همه‌ی دانش‌آموزان در پایه‌های گوناگون، قبل از فرارسیدن زمان تدریس مستقیم به آن‌ها، کار به نسبت

دشواری است.

- تعیین فعالیت‌هایی تحت‌عنوان «خودآموز»، یعنی فعالیتی بدون حضور مستقیم معلم، موجب می‌شود دانش‌آموزان به سرعت آن‌ها را انجام دهند و مدت زمان زیادی را در انتظار تدریس مستقیم بمانند. این زمان انتظار برای پایه‌هایی که محور پایانی تدریس مستقیم هستند، بیشتر است و به‌طور قطع این انتظار خستگی دانش‌آموزان را به همراه دارد. پس معلم باید در تعیین فعالیت‌های قبل از تدریس محورها نهایت سعی خود را به عمل آورد.
- اگر معلم کلاس چندپایه بدون تقسیم مناسب زمان و طبق برنامه‌ی کلاس‌های تک‌پایه و عادی به تدریس بپردازد، یا به‌طور سلیقه‌ای و بدون در نظر گرفتن اصول انتخاب برای ترتیب مناسب پایه‌ها در تدریس محوری، ماده‌ی درسی خاص یا پایه‌ی بالاتر را به‌عنوان محور یک برای شروع تدریس در نظر بگیرد، این شرایط باعث عقب‌ماندن در اجرای برنامه و افت آموزشی دانش‌آموزان می‌شود. چنین کلاس‌هایی افراد را به این نتیجه‌گیری سوق می‌دهند که کلاس‌های چندپایه حتماً با افت آموزشی همراه هستند (همان، ۳۵ و ۳۶).

ب) شیوه‌ی گروهی

در این شیوه، برخلاف شیوه‌ی «محوری»، ماده‌ی درسی و موضوعی که در یک جلسه‌ی آموزشی در همه‌ی پایه‌های کلاس تدریس می‌شود، واحد یا مشترک است. روش گروهی را می‌توان به دو شکل اجرا کرد (همان، ۳۹).

روش اول: شیوه‌ی گروهی

با اهداف مشترک

گاهی معلم به گونه‌ای برنامه‌ریزی می‌کند که در یک جلسه‌ی آموزشی، برای همه‌ی پایه‌ها یک ماده‌ی درسی واحد مثلاً قرآن یا ریاضی تدریس شود. اما لازم‌آش این است که اهداف مشترکی بین آن‌ها وجود داشته باشند. به‌طور مثال به این موارد می‌توان اشاره کرد:

- هدف آموزش قرآن: کسب مهارت روخوانی و روان‌خوانی و ...
  - هدف هدیه‌های آسمان: خدانشناسی، نبوت، اخلاق، احکام و ...
  - هدف هنر: تقویت حواس، زیبایی‌شناسی و ...
  - هدف تربیت بدنی: توسعه و بهبود سرعت، توسعه و بهبود قدرت و استقامت عضلانی و ...
- معلم در این حالت از شیوه‌ی گروهی، وقت یک جلسه‌ی آموزشی را دو قسمت می‌کند. در وقت اول، تدریس خود را طوری شروع می‌کند که محتوا در همه‌ی پایه‌ها هدف

مشترک دارند، لذا آموزش مستقیم را هم‌زمان برای همه‌ی پایه‌ها در کلاس خود آغاز می‌کند. سپس در وقت دوم به آموزش هدف اختصاصی آن ماده‌ی درسی در هر پایه به‌طور جداگانه می‌پردازد (همان، ۳۹).

روش دوم: شیوه‌ی گروهی با ماده‌ی درسی مشترک

گاهی در یک جلسه‌ی آموزشی، معلم برای همه‌ی پایه‌ها یک ماده‌ی درسی واحد مثلاً درس علوم تجربی یا درس ریاضی را به‌منظور آموزش تعیین می‌کند، اما برخلاف شیوه‌ی اول فقط نام ماده‌ی درسی پایه‌ها مشترک است، ولی هدف مشترکی ندارند. بلکه موضوعی که در هر پایه ارائه می‌شود، مستقل از دیگر پایه‌هاست.

به‌طور مثال در یک کلاس با حضور سه پایه (سوم، چهارم و پنجم)، همه‌ی پایه‌ها درس علوم تجربی دارند، اما موضوع علوم در پایه‌ی سوم «گیاهان»، در پایه‌ی چهارم «تغییرات ماده» و در پایه‌ی پنجم «ساختن بدن انسان» است (همان، ۴۳).

ج) شیوه‌ی ترکیبی

در این روش معلم در برنامه‌ریزی یک جلسه از آموزش، ترکیبی از هر دو شیوه‌ی «محوری» و «گروهی» را به کار می‌برد. یعنی ممکن است معلم در یک جلسه‌ی درسی برای بعضی از پایه‌ها از شیوه‌ی «محوری» استفاده کند، اما در همین جلسه، آموزش درس‌های مشترک بعضی از پایه‌ها را به روش «گروهی» انجام دهد. بنابراین چون هر دو شیوه‌ی آموزش (محوری و گروهی) در یک جلسه به کار گرفته می‌شوند، روش اداره‌ی کلاس «ترکیبی» نامیده می‌شود. مثلاً کلاس چندپایه‌ای را در نظر بگیرید که پایه‌های اول تا ششم را دارد. معلم، از قبل، یک جلسه‌ی آموزشی به شیوه‌ی ترکیبی را برنامه‌ریزی و طراحی می‌کند. در این جلسه‌ی آموزشی درس‌ها این گونه ارائه می‌شوند:

- پایه‌ی اول: درس ریاضی؛
- پایه‌ی دوم: درس علوم تجربی؛
- پایه‌ی سوم: درس فارسی؛
- پایه‌های چهارم، پنجم و ششم: درس مشترک قرآن.

در این جلسه، برای آموزش سه پایه‌ی اول، دوم و سوم از شیوه‌ی «محوری» و در سه پایه‌ی چهارم، پنجم و ششم از شیوه‌ی «گروهی» استفاده می‌شود که علاوه بر واحد بودن ماده‌ی درسی، هدف مشترک و نزدیکی هم در سه پایه وجود دارد (همان، ۴۴).